

DISKURS, GAZETA DISKURSINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

G'ofurova Gulhayo Baxtiyorjon Qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7145746>

Kalit soʻzlar: diskurs, matn, konsepsiya, OAV, confessional, nutq.

Ключевые слова: дискурс, текст, концепт, СМИ, исповедь, речь.

"Diskurs" atamasi paydo boʻlganidan beri soʻnggi bir necha oʻn yilliklar davomida ushbu konsepsiyaning mohiyati va uning "matn" atamasidan farqi haqida munozaralar boʻlib oʻtdi. Olimlar bu ikki tushunchani farqlashga, keyin ular orasidagi oʻhshashlik darajasini aniqlashga harakat qildilar.

Yaqin yillarda "matn" tushunchasi "diskurs" tushunchasi bilan almashtirildi, yaʼni bu ikki atama bir-birini toʻliq almashtiruvchi deb hisoblangan. Amerika tilshunosligiga koʻra "diskurs" tushunchasi faqat ogʻzaki muloqot natijasida qoʻllanilishi bilan tavsiflanadi.

Oʻzbek tilshunoslari "diskurs" tushunchasini kengroq koʻrib chiqadilar. Tadqiqotchilar bu tushunchalarni statika/dinamika yoʻnalishi boʻyyicha qatʼiy ravishda farqlashga moyildirlar, yaʼni matn maʼlum bir natija, muloqot mahsuli boʻlib koʻrinadi, nutq esa muloqotning oʻzi tirik jarayondir.

Ommaviy axborot vositalarining doimiy rivojlanishi tufayli yozma va ogʻzaki nutq chegaralarining asta-sekin uzoqlashishi kuzatiladi. Ilgari faqat spontan nutq imtiyozi deb hisoblangan narsa endi lugʻatlarda qayd etilgan va asta-sekin yozma nutqning bir qismiga aylanib bormoqda.

Bosma ommaviy axborot vositalari janrlarida diskursiv faoliyatning oʻziga xos xususiyatlari bor. Bu haqda gapirganda shuni taʼkidlash kerakki, yozma muloqotda tomonlar toʻgʻridan-toʻgʻri aloqaga kirishmaydi. Jurnalistning kommunikativ harakatining natijasi yozma nutq - maqola matnidir. Aksariyat hollarda kitobxondan toʻgʻridan-toʻgʻri munosabat umuman kutilmaydi, bu har doim jonli ogʻzaki muloqot jarayonida sodir boʻladi. Adresat jurnalistning kommunikativ harakatiga munosabat bildirgan taqdirda ham, majburiy vaqt oraligʻi tufayli dastlabki kommunikativ vaziyat oʻzgarishi shubhasiz. Bosma ommaviy axborot vositalarining diskursiv faoliyatining navbatdagi xususiyati kommunikantlarning oʻziga xosligidir. Gazetaning yozma nutqida oluvchining oʻrnini katta auditoriya va turli yoshdagi, milliy, konfessional, siyosiy va boshqa koʻplab xususiyatlar egallaydi. Axborot joʻnatuvchisi ham har doim ham bir shaxs tomonidan belgilanmaydi: u materialning buyurtmachisi, boshqacha aytganda, matnning tashabbuskori, mualliflar guruhi va hatto butun tahririyat boʻlishi mumkin.

Gazeta materialining muallifi o'zining odatiy manzilini modellashtirishga majbur bo'ladi. Jurnalist maqola matnini tayyorlashda qabul qiluvchining barcha nutqiy xatti-harakatlarga xos bo'lgan ko'plab xususiyatlarini, shuningdek, o'ziga xos, masalan, qadriyatlar, tamoyillar va ideallar tizimini, adresatning murojaat qilish qobiliyatini hisobga olishi kerak.

Yozma nutqni yaratishda muallif nafaqat qabul qiluvchi uchun mo'ljallangan effektga erishishga, balki ijtimoiy buyurtmani bajarishga harakat qilib, maxsus nutq so'zlaridan foydalanadi. Jurnalist dastlab ma'lum niyatlarga ega bo'lganligi sababli, u aniq lingvistik vositalar foydasiga ongli ravishda tanlov qiladi, bu esa maqolada Ommaviy Axborot Vosita tiliga xos bo'lgan ta'sir etuvchi funksiyani bajarish uchun zarurdir.

Ingliz va o'zbek tilidagi gazetalarning global matnida matnlar ustunlik qiladi, ularning asosiy maqsadi yangi ma'lumotlarni yetkazishdir. Matnlarning ko'p turlari mavjud: qisqacha ma'lumotli xabarlar (eslatmalar), badiiy maqolalar, e'lonlar, intervyular. Gazeta matnining yana bir keng tarqalgan turi – insho bo'lib, unda asosiy rolni ma'lumotlarning o'zi emas, balki ular haqidagi hukmlar va ularni taqdim etish shakli o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aleksandrova, O. V. Sootnosheniye ustnoy i pismennoy rechi i yazыk SMI / O. V. Aleksandrova // Yazыk SMI kak obyekт mejdissiplinarnogo issledovaniya : ucheb. posobiye – M. : Izd-vo Moskovskogo universiteta, 2004. – 160 c.
2. Baranov A. N. Lingvisticheskaya ekspertiza teksta: teoriya i praktika: Ucheb. posobiye. - M.: Flinta: Nauka, 2007. - 592 S
3. Brayant Dj., Tompson S. Osnovy vozdeystviya SMI. M.: Izdatelskiy dom "Vilyams", 2004. - 432 s.
4. Gorshkov, A. I. O'zbekskaya stilistika. Stilistika teksta i funksionalnaya stilistika / A. I. Gorshkov – M. : AST: Astrel, 2006. – 367 s